

Методичні рекомендації про викладання історії у 2020/2021 навчальному році

Основним документом для визначення та формулювання теми й очікуваних результатів кожного уроку, орієнтиром для добору методичних прийомів навчання, шаблоном критеріїв оцінювання результатів пізнавальних зусиль школярів слугує освітня програма закладу освіти, складовою якої є навчальна програма. Пояснювальна записка до програми визначає мету шкільної історичної освіти, окреслює й деталізує компетентнісний потенціал предмета, інтегровані, міжпредметні та предметні змістові лінії, містить указівки щодо організації навчання.

У 2020/2021 навчальному році чинними є такі навчальні програми: Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Історія України. 5–9 та 10-11 класи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2019 № 236).

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс). 6 клас» (наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2019 № 236).

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Всесвітня історія. 7–9 класи» (наказ МОН від 07.06.2017 № 804).

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Всесвітня історія. 10–11 класи» (рівень стандарту, профільний рівень) (наказ Міністерства освіти і науки України від 23.11.2017 № 1407).

Навчальні програми для 5-9 класів розміщено на сайті МОН за покликаннями (<https://goo.gl/GDh9gC>), для 10-11 класів – за покликанням (<https://goo.gl/fwh2BR>)

Для учнів 10 - 11 класів Міністерством рекомендовано для вивчення інтегрований курс «Історія: Україна і світ», а також 2 окремі кури “Історія України” та “Всесвітня історія”.

Відповідно до чинних програм вивчення навчальних предметів «Історія України» і «Всесвітня історія» може відбуватися паралельно або послідовно. Для підвищення ефективності навчання, зокрема розподілу навчального часу, програма пропонує синхронізувати вивчення історії України та всесвітньої історії, зокрема у 7-11 класах. Перехід до синхронізованого навчання може відбутися впродовж навчального року, наприклад, на початку семестру. Учитель може використовувати запропоновані навчальною програмою таблиці синхронізації або вносити в них доречні зміни.

Історична освіта в закладах загальної середньої освіти реалізується за допомогою предметів і курсів інваріантної та варіативної частини навчального плану освітньої програми закладу, а в старших класах – подальшого вивчення предметів і курсів за вибором відповідно до одного із визначених рівнів: рівень стандарту – обов'язковий мінімум змісту навчального предмета, рівень профільної підготовки – поглиблений зміст, що передбачає орієнтацію на майбутню професію.

Основою організації змісту історичної освіти є принципи:

- синхронного вивчення двох взаємопов'язаних навчальних предметів – історії України та всесвітньої історії;
- лінійно-хронологічної побудови навчальної історичної інформації відповідно до загальноновизнаної періодизації історії: стародавня, середньовічна, нова та новітня з акцентом на історії ХХ-початку ХХІ століть;
- проблемно-тематичного підходу до організації змісту навчання та відмови від країнознавчого принципу; багатовекторності – вивчення різних вимірів історії: соціального, економічного, етносоціального, політичного, культурного, релігійного, технічного, гендерного, просторового; аналіз подій та явищ з точки зору різних суб'єктів історичного процесу та різної інтерпретації історичних подій;
- збалансованості у висвітленні загальнонаціональної, регіональної та локальної історії;
- поєднанні оглядового, тематичного та поглибленого вивчення. Пріоритетами в змісті історичної освіти, як і раніше, залишаються:
- історія країн і народів, тісно пов'язаних з історією України у різні часи;
- антропологізація історичного минулого, зосередження уваги на різноманітних проявах буття людини;
- показ поліетнічності та багатокультурності через історії людських спільнот, що населяли/населяють територію України, та їх взаємодію;
- виважений й неупереджений розгляд контроверсійних та дражливих тем в історії України, Європи та світу;
- збалансований виклад політичної, соціально-економічної історії та історії культури;
- вивчення історії демократичних ідей, етапів становлення та розвитку інституту прав людини й громадянського суспільства.

У системі шкільної історичної освіти у 5 класі традиційно викладається пропедевтичний курс історії. Його зміст спрямовано на досягнення загальної мети шкільної історичної освіти: формування в учнів самоідентичності та

почуття власної гідності на основі осмислення соціального й морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті загального історичного процесу.

Зміст програми *інтегрованого курсу для 6 класу* побудовано на основі цивілізаційного підходу до розуміння історії стародавнього світу, що уможлиблює інтегрувати навчальний матеріал навколо поняття європейської цивілізації, формування якої розгорталося й на теренах України.

Окремої уваги потребує аналіз особливостей *викладання історії в 7 класі*. У 2020/2021 навчальному році учні/учениці 7 класів навчатимуться за новими підручниками «Всесвітня історія» та «Історія України». Нові підручники поєднують здобутки та вимоги сучасних історичної та педагогічної наук, орієнтують учительство та учнівство на загальнонауковий підхід до історії Середньовіччя як епохи, що закладає основи сучасної цивілізації, ознайомлення учнів із достовірними фактами та їх інтерпретацією з метою формування цілісного наукового світогляду.

У 7 класі має бути продовжена системна робота із формування в учнівської молоді критичного мислення, розуміння впливу історії на подальші події та сучасність; виховання патріотизму, любові до України та поваги до історії, культури, традицій її сусідів, сприйняття базових людських цінностей.

Мотивація до навчання та вивчення історії може базуватися на багатьох чинниках.

Актуалізація змісту навчального матеріалу історії Середніх віків, передбачає, зокрема таке.

«Персоналізація», «залюднення» історії через життєпис різних історичних осіб – не тільки державних, політичних діячів/діячок і воєначальників, але й мислителів, діячів культури, представників різних верств населення, дотримуючись за можливості гендерного балансу (з урахуванням специфіки історичної доби); зображення історії особистих успіхів і поразок людей, здобуття досвіду та подолання перешкод.

Демонстрація витоків сучасних ідей, соціально-економічних явищ, технічних та технологічних винаходів, традицій повсякденного життя, тенденцій розвитку культури тощо з доби Середньовіччя. Учні(-ниці) мають переконатися в тому, що вплив подій та явищ Середньовіччя ми бачимо сьогодні – в сучасних містах і селищах, що розвинулися із середньовічних; назв і топонімів минулої доби; походження сучасних народів і мов; тенденцій розвитку ідей і мистецтва, особливу увагу приділяючи формуванню гуманізму, традицій Відродження.

Показ взаємозв'язку історії та сучасності має бути продемонстрований на цікавих фактах і явищах; особливо цінними з них є ті, які відображають зв'язок української та всесвітньої історії.

Наприклад: *Британський ресурс Business Financing* 6 лютого 2020 р. [надрукував цікавий огляд](#) щодо найстаріших компаній світу, які функціонують дотепер. У публікації зазначається, що Дрогобицький солевиварювальний завод є найстарішим підприємством України, що продовжує функціонувати і в наші дні. Його вважають одночасно й найстарішим підприємством Східної Європи. Історія заводу сягає своїм корінням 1390 року, яким датується перша вціліла згадка про нього в історичних джерелах: тоді намісник Галичини Владислав Опольчик обдарував галицьке архієпископство десятиною солі з Дрогобича. Втім, є й поки історично не доведена дата – 1250 рік, відповідно до якої начебто безперервно працює Дрогобицька жупа (солеварня).

Частина навчального матеріалу з історії має базуватися на літературних прикладах, апелюванні до творів мистецтва та архітектури, зокрема віднесених до Світової спадщини ЮНЕСКО (архітектурний ансамбль [Софійського собору](#) та монастирський комплекс Києво-Печерської Лаври; Аахенський собор), історичні центри сучасних міст, серед яких – Венеція, Краків, Львів, Прага, Флоренція та ін.

Виклад «готової інформації» варто застосовувати лише в невеликому обсязі і тоді, коли учні не можуть самостійно розв'язати певну навчальну проблему. Учні мають вчитися зіставляти різні факти і точки зору, формувати власні думки та мати можливість висловлювати їх, критично співвідносити їх з джерелами інформації, думками однокласників і вчителя. Цьому сприяє доброзичлива атмосфера в учнівському колективі та толерантність у стосунках, насичення процесу навчання історії «проблемними ситуаціями», розвиток учнівської допитливості та уяви, створення в учнів стимулів до навчання, самоосвіти, орієнтація навчального процесу на формування певних компетентностей, закладених в Концепції Нової української школи і отримання учнями позитивного освітнього результату.

Викладання історії Середньовіччя має базуватися на сучасній методології, з урахуванням досягнень сучасної історичної науки. При цьому важливо дотримуватися принципів історизму, не застосовувати до середньовічної доби поняття та суспільно-історичні категорії, що характеризують сучасний стан розвитку людської цивілізації.

Треба усвідомити неможливість застосування до епохи IX – XV ст. історико-політичних категорій епохи національної ідентичності та національних держав. У період Середньовіччя провідними були фактори релігійної та конфесійної, станової приналежності тощо.

Наприклад, для руської князівської знаті XIV ст. значно ближчими були представники шляхетських кіл Королівства Польського, аніж власні руські селяни чи міщани.

Вчитель має забезпечити учнів від некоректного «перенесення» на добу Середньовіччя геополітичних інтерпретацій та означень ХХІ ст., зокрема воєнного захоплення територій як «агресії», «анексії», «окупації».

Середньовічні військові зіткнення, що увійшли до джерел як «битви», інколи перетворюються у нашій уяві на картини, співрозмірні масштабам баталій Другої світової війни.

Варто зазначити, що для очільників держав, володарів ІХ – XV ст. надзвичайно важливою буда відповідна династична та прецедентна легітимація, що, певною мірою, виконувала роль відповідника сучасного міжнародного публічного права. Саме тому таку важливу роль для епохи Середньовіччя відігравала так звана шлюбна дипломатія. Наприклад, *однією з найбільш поширених у навчальній літературі інтерпретацій подій 988 р. в історії Русі-України є трактування дій князя Володимира Святославовича як прагнення централізувати свою державу на основі єдиної монотеїстичної релігії. При цьому часто нехтують питанням династичної складової «хрещення Володимира». Адже саме завдяки шлюбу із представницею імператорської родини Візантійської (Східної Римської імперії) руський князь змінював свій статус та ставав причетним до політичного, релігійного та культурного спадку Імперії. Це, у свою чергу, підносило Рюриковичів з-посеред інших династій, що виводили своє коріння з язичницького (тобто «варварського») минулого Центрально-Східної Європи та надавало додаткового сакрального значення Києву та його князівському престолу.*

Інший приклад – *хибне трактувати приєднання Галичини до Угорського та Польського королівств, а Волині та Київщини до Великого князівства Литовського у XIV ст. як агресії, анексії чи окупації. Адже кожен із володарів, який перебував тією чи іншою мірою в родинних зв'язках із руськими князями, згідно уявлень середньовічної доби, мав право на частину родинного спадку.*

Натомість необхідно показати своєрідність та особливості середньовічного суспільства і тенденції його розвитку: особливу увагу приділити релігійному чиннику, ролі церкви в історії Середньовіччя. Учні мають уявити особливий спосіб мислення людини середньовічної доби, яка сприймала світ, що її оточував, події, процеси і явища як продовження «Небесного сценарію», викладеного у Священному Писанні, від створення Світу до його Кінця. Для людини епохи Середньовіччя біблійні сюжети були такою ж реальністю, як і щоденні практики. З огляду на це, вчинки середньовічних володарів, їхнє відображення у текстах хронік (літописів) набували додаткового значення – «своєрідного продовження Божого провидіння» (*наприклад, згадка у зведенні Повісті минулих літ імен 12 синів Володимира Великого, що було прямою алюзією на біблійний сюжет із 12 апостолами та Ісусом Христом, та мало підкреслювати значення Хрещення для історії Русі*). Відповідно аналіз

літописних сюжетів України-Русі без звернення основних біблійних сюжетів матиме неповний характер.

Важливим завданням є вилученні із змісту курсу історії Середньовіччя радянських і пострадянських історичних міфів і фальсифікацій. Серед особливо небезпечних перекручень історії є змішування понять «Русь» і «Росія», найменування русів «росіянами» за багато століть до виникнення Російської держави. Відповідно, не можна слідувати радянським традиціям у зображенні певних історичних осіб (наприклад, Александра Невського) та міфологічному описанні певних подій (заснування Москви, або «битви на Чудському озері» тощо).

У вивченні курсу «Історія України» важливо показати витoki української нації, української державницької традиції, духовності та культури, уникаючи при цьому, як зазначалося вище, механічного «перенесення» сучасних суспільно-політичних явищ і духовних традицій на добу Середньовіччя. На основі вивчення історичного матеріалу в учнів можуть формуватися різні і водночас органічно поєднані образи Русі-України як важливого суб'єкта європейського історичного процесу, «щита Європи» та її культурного осередка тощо.

Разом із тим, необхідним є зображення середньовічного минулого України як історії усіх народів, які проживали на сучасних українських теренах, з особливою увагою до джерел формування кримськотатарського та інших народів, для яких Україна є історичною батьківщиною.

Прикладами мультиетнічної та полікультурної взаємодії в історії України IX – XV ст. можуть слугувати міські центри Русі-України, а згодом міста Королівства Польського, Великого князівства Литовського, Кримського ханства на сучасних українських теренах. Підвалини політики релігійної толерантності, особливо виразної за часів правління польського князя Болеслава Побожного (1239 – 1279) та короля Казимира III Великого (1333 – 1370), вигідно вирізняла цей регіон Європи у порівнянні із релігійними переслідуваннями, що були властивими для тогочасних Іспанії, Франції та Німеччини. Позитивним прикладом того, як толерантність та обмеження дискримінації сприяють економічному, соціальному та культурному розвитку є історія поступу одного із найбільших міських центрів Європи – Львова.

У змісті курсу «Всесвітня історія» важливим є простеження взаємозв'язку історії різних країн, насамперед європейських, з історією України через міжнародну торгівлю і війни; династичні зв'язки і культурний обмін; життєвий шлях історичних осіб тощо.

Особливу увагу варто приділити країнам та спільнотам, які були і є сусідами України. Мультиетнічність та поліконфесійність сучасного українського суспільства зумовлює потребу врахування цінностей та традицій, в тому числі релігійних, представників різних спільнот. У зв'язку з цим учні за допомогою

вчителя мають шукати відповіді на складні питання історії виникнення ісламу та ролі християнства в Європі, передумови і прояви релігійної нетерпимості і гонінь на євреїв, арабів тощо; причини і наслідки Хрестових походів, інквізиції та ін.

При вивченні історії у 7 та 8 класах у добрій нагоді вчителю може стати посібник «Нариси із історії Криму. Додаткові матеріали для вчителя історії (7 та 8 кл.)» / Цалик С.М., Мокрогуз О.П., Волошенюк О.В. / За редакцією Волошенюк О. В., Іванова В.Ф. — Київ: АУП, ЦВП, 2019. — 71 с.

Першим посеред низки аргументів, якими Росія виправдовує анексію Криму є нібито приналежність півострова до етнічних «слов'янських земель». Цей посібник містить матеріали до уроків історії (7 та 8 кл.) і показує, як провадилася цілеспрямована політика Російської імперії, спрямована на створення несприятливих умов для кримськотатарського населення, і навпаки, – сприятливих для росіян.

Публікація доступна за таким посиланням <https://www.aup.com.ua/dodatkovimateriali-do-urokiv-istori/>

Очевидно, що вивчення історії Середніх віків у 7 класі має базуватися на чинній державній Програмі, враховувати реформи і зміни відповідно до концепції «Нової української школи». Учень знаходиться у центрі навчального процесу, а його головним організатором і провідником був і залишається вчитель, який займається постійним професійним розвитком та особистісним самовдосконаленням.

З метою набуття учнями історичної та інших компетентностей, відповідно до державних вимог до освітньої підготовки учнів, окремою структурною складовою програми є практичні заняття. Під час таких занять учитель виступає як консультант і радник у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм потрібну допомогу відповідно до віку та пізнавальних можливостей. Порядок проведення практичних занять та оцінювання їхніх результатів залишається в компетенції вчителя.

Практичні заняття можуть бути реалізовані в двох варіантах за вибором учителя чи учнів). Перший варіант – як метод під час опрацювання нового матеріалу, узагальнення (в класі чи вдома) з презентацією результатів роботи в класі, перевірки домашнього завдання або другий варіант – як окремий вид уроку. Оцінювання результатів пізнавальної діяльності учнів на такому уроці відбувається на розсуд учителя. Для першого варіанту укладачі програми й автори підручників запропонували орієнтовні теми і завдання, для другого – автори деяких підручників скомпонували відповідні параграфи.

У 2020/2021 навчальному році учні 10-11 класів продовжать вивчати курси «Історія України» та «Всесвітня історія». Частина старшокласників продовжить навчатися за програмою інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ», який запроваджено в навчальний процес у 2018 році.

Як і в попередні роки, у старших класах вивчення історії спрямоване на формування вміння інтерпретувати історію України як частину світового політичного, економічного, соціального та культурного простору, пояснювати й аналізувати взаємодію української та світової історії, навчити старшокласників виокремлювати й аналізувати виклики, які поставали й постають перед державами, народами, суспільством упродовж ХХ і на початку ХХІ століть. У цілому курси спрямовано на реалізацію засад компетентісно орієнтованого навчання історії, зокрема розвиток та удосконалення критичного й творчого мислення.

Під час викладання історії в старших класах важливо підпорядковувати навчальні завдання актуалізації змістових ліній, які формують ціннісні та світоглядні орієнтації учнівства, як-то інформаційне середовище, екологічна безпека та сталий розвиток, громадянська відповідальність, підприємливість та фінансова грамотність, здоров'я та безпека, цінності й моральність, культурна самосвідомість.

Принципово важливо не тільки включати історію України у світовий, насамперед європейський історичний та політичний контекст, але й показувати, як Україна цей контекст творила і творить.

Важливо зорієнтувати старшокласників на результативну діяльність, зокрема дослідницько-пошукову і творчу роботу.

У 10–11-х класах навчальна програма з історії України та всесвітньої рекомендує проведення практичних занять, виконання навчальних проєктів, написання есе. В інтегрованому курсі «Історія: Україна і світ» виконання учнями/ученицями вказаних видів робіт є обов'язковим компонентом навчально-пізнавальної діяльності на уроці.

У програмі курсу до кожної теми подано орієнтовну тематику практичних занять, навчальних проєктів і/або есе. Вони мають на меті спонукати учнів/учениць до занять історичною біографістикою, створення портретів історичних особистостей, підтримувати інтерес до родинних історій, формувати вміння шукати інформацію і працювати в групах. Проєкти й есе можуть виконуватися за вибором як учителя, так і учнів/учениць, як у класі, так і вдома, але з обговоренням результатів на уроці.

Учитель може самостійно планувати навчальну роботу, вибудувати власний алгоритм роботи з учнями, зокрема акцентувати на певних навчальних цілях,

змістових елементах, розширювати коло історичних діячів, змінювати послідовність вивчення матеріалу в межах розділів, додавати матеріал з історії рідного краю, доповнювати тематику практичних занять, творчих робіт тощо. Для практичного заняття, проєкту, есе учитель може обрати іншу тему, розробити пізнавальні завдання, що ґрунтуються на самостійно підібраній джерельній базі. Пропоновані учням завдання мають бути аналітичними, зорієнтованими на очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності, сприяти освоєнню учнями ключових компетентностей, формуванню розуміння зв'язку між минулим і сучасністю.

У програмі інтегрованого курсу немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель самостійно визначає час для роботи над кожним розділом програми, дбаючи при тому про досягнення повноти завдань, що визначені як очікувані результати учіння. Слід урахувати, що програма курсу спрямована на те, аби учні могли досягати навчальних цілей на основі опрацювання менших обсягів інформації (за рахунок внутрішньої й зовнішньої інтеграції). Плануючи курс, доцільно виділити навчальний час (у межах уроку, окремими уроками) на вивчення історії рідного краю.

Сьогодні на уроках історії вчителі послуговуються розмаїттям інформаційних ресурсів. Візуальні історичні джерела, аудіо-, відео-, електронні (он- чи офлайн) матеріали та засоби навчання, соціальні мережі, беззаперечно, зацікавлюють і мотивують до навчання, підвищують його якість.

22 листопада 2020 р. (традиційно – у четверту суботу листопада) в Україні відзначається *День пам'яті жертв Голодомору*.

Відзначаючи роковини Голодомору 1932 – 1933 рр. – геноциду українського народу, особливу увагу слід приділити набуттю учнями конкретно-історичних знань та осмисленню обставин виникнення, перебігу та наслідків сталінської політики творення голоду.

Важливим є також поєднання класних та позакласних заходів для активізації потенціалу педагогіки партнерства, поєднання зусиль вчителів-батьків-дітей для кращого осмислення й передачі пам'яті про голод-геноцид з погляду виховання усвідомлення цінності власної держави, демократичних свобод, а також соціальної активності та відповідальності.

Навчальні заклади у 2020/2021 навчальному році можуть долучитися до Всеукраїнського конкурсу учнівських робіт імені Лідії Коваленко і Володимира Маняка. Його вже традиційно проводитиме Інститут історії України НАН України у співпраці з Міністерством освіти і науки України, за підтримки Науково-освітнього консорціуму вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету.

29 вересня 2019 р. в Україні відзначатиметься День пам'яті жертв Бабиного Яру, який став символом Голокосту та інших злочинів нацизму на окупованій

території України та Східної Європи (за два дні 29 та 30 вересня 1941 р. у Бабиному Ярі, урочищі на північно-західній околиці Києва, розстріляли майже 34 тисячі євреїв. Тут же нацисти розстрілювали ромів, радянських військовополонених, українських націоналістів та інших «ворогів рейху»).

27 січня 2020 р. в Україні та світі, відповідно до Резолюції Генеральної асамблеї ООН 2012 року, відзначається Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту (саме в цей день у 1945 р. війська 1-го Українського фронту увійшли до нацистського табору смерті Аушвіц, який став символом Голокосту та інших нацистських злочинів).

Вивчення історії Голокосту здійснюється, за рекомендаціями Ради Європи та інших міжнародних організацій, як складова української, європейської та світової історії. Це забезпечується на уроках з історії України та всесвітньої історії, а також у позакласній та позашкільній роботі. Зокрема, Міністерством освіти і науки України затверджені Програми для факультативних, спеціальних курсів, курсів за вибором з історії Голокосту.

У рамках реалізації спільного проєкту Яд Вашем та Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума» за підтримки Міністерства освіти і науки України «Вивчення Голокосту для формування атмосфери толерантності» вчителі, методисти, а також учні закладів загальної середньої освіти можуть брати участь у всеукраїнських та міжнародних семінарах з історії Голокосту; пересувних (мобільних) освітньо-музейних виставках; конкурсах творчих робіт «Уроки війни та Голокосту – уроки толерантності»; міжнародних молодіжних проєктах «Ковчег», «Оливкове дерево» та інших. Додаткова інформація щодо зазначених заходів міститься на сайті Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума».

26 лютого з метою вшанування мужності і героїзму громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території — в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, в Україні відзначатиметься День спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. 26 лютого 2014 року в місті Сімферополі відбувся мітинг на підтримку територіальної цілісності України за участю кримських татар, українців та представників інших національностей. (Указ Президента України №58/2020 <https://www.president.gov.ua/documents/582020-32537>).

18 травня 2021 р., відзначатимуться 76-ті роковини депортації кримських татар та інших народів Криму – болгар, вірмен, греків, італійців, німців, ромів (чингине). 18 травня 1944 року розпочалася радянська операція з депортації кримських татар. Цей день відзначають також як День боротьби за права кримськотатарського народу.

Впродовж кількох останніх років в Україні реалізується проєкт IREX «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність», що спрямований на розвиток критичного сприйняття інформації. Інфомедійна грамотність розглядається як комплекс знань, умінь та навичок, які можна і треба розвивати не окремим предметом, а в межах фактично кожного предмета і будь-якої теми. Зокрема це стосується історії України та всесвітньої історії. Історія має величезний простір для інтеграції у кількох напрямках. По-перше, це розвиток вміння працювати з джерелами і першоджерелами інформації, розуміння, якому джерелу можна довіряти, вміння ефективно шукати і перевіряти інформацію. Це базове вміння, яке тим не менш, може викликати труднощі у будь-якому віці, не лише у підлітків, через засилля інформації сьогодні. В рамках вправ IREX учні шукають і аналізують інформацію про історичні постаті, події, і розуміють, чому далеко не кожен сайт у видачі Google може бути достовірним. По-друге, вправи в межах історії допомагають розвивати вміння розпізнавати маніпуляції, адже історія сьогодні часто використовується для дезінформації і пропаганди, історичні факти можуть перекирчуватись свідомо чи несвідомо. Як не потрапити на гачок такої неправдивої інформації і завжди спиратись на факти – це те, чому учні навчаються. По-третє, велика частина вправ з історії спрямована на аналіз історичних візуальних джерел: карикатур, плакатів, листівок – учні аналізують символи та образи, і як вони можуть застосовуватись так само і сьогодні. Серед інших матеріалів рекомендовані конкретні кейси із наслідками вживання мови ворожнечі, оскільки деякі політики чи лідери думок часто застосовують мову ворожнечі та «навішування ярликів» для поляризації суспільства, нагнітання емоцій та протиріч, зокрема у соціальних мережах. Тож одержані знання допомагають учням розпізнавати таку лексику в інформаційному середовищі, не потрапляти під її вплив, і приймати рішення, ґрунтуючись на якісній інформації в першу чергу.

Загалом, матеріали проєкту допомагають вчителям краще розкрити навчальні теми, передбачені навчальними програмами. Використання інтерактивних методик та додаткових вправ із використанням різних сучасних методів роботи, допомагають зацікавити учнів, залучити в навчальний процес і розвинути не тільки знання теми, але й навички аналізу, критичного мислення, медіаграмотності, тощо. Також, під час виконання розроблених вправ, учні вчать презентувати, працювати в групах, створювати плакати, схеми та розвивають інші практичні навички, які будуть корисними їм у майбутньому навчанні та роботі. Матеріали, розроблені в рамках проєкту, розміщені на сайті МОН.

Міністерством рекомендовано посібник «НАТО — сила, що захищає мирних громадян». Він створений задля того, щоб зробити натовзнавство елементом викладання історії, політології та громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти. Посібник має діалогічно-практичну спрямованість, може використовуватись під час перепідготовки вчителів. Вправи і завдання

посібника можуть бути використані як під час вивчення курсу за вибором, так і під час проведення виховних годин, занять гуртків юних істориків і журналістів <http://natodef.gromadosvita.org.ua/downloads/nato-defender.pdf>
<http://natodef.gromadosvita.org.ua/index.html>

З метою набуття школярами історичної та інших компетентностей, відповідно до державних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів, окремою структурною складовою програми вперше стають спеціальні уроки – практичні заняття. Під час практичного заняття вчитель виступає як консультант у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу відповідно до віку та пізнавальних можливостей. Питання порядку проведення практичних занять та оцінювання їхніх результатів залишається в компетенції вчителя.

У зв'язку з епідеміологічною ситуацією, що склалася в Україні, Міністерство освіти і науки України (лист МОН від 16.04.2020 № 1/9-213 «Щодо проведення підсумкового оцінювання та організованого завершення

2019-2020 навчального року») рекомендує організувати на початку 2020/2021 навчального року проведення вхідного оцінювання учнів для планування роботи із систематизації, узагальнення та закріплення навчального матеріалу, який опрацьовувався дистанційно. Тому в календарно-тематичному плануванні слід визначити для такої роботи достатньо навчального часу і оптимально ущільнити новий зміст.

З історії не передбачено обов'язкових письмових узагальнювальних чи контрольних робіт. Формати (усні, письмові, електронні, комбіновані) завдань для уроків узагальнення та/або тематичного контролю учителі обирають на власний розсуд. Оцінювання досягнень навчальної діяльності здобувачів освіти на уроці узагальнення відбувається на розсуд педагогічних працівників. На уроці тематичного контролю оцінюються результати виконання завдань усіх присутніх учнів. Виставлені бали за такі уроки допомагають визначити перебіг динаміки пізнавальної діяльності учнів та об'єктивно здійснювати тематичні, а згодом і семестрові оцінювання. При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми.

Компетентнісно орієнтована концепція навчання покликана змістити наголоси у співвідношенні навчання й учіння. Зокрема, для учнів/учениць процес засвоєння і запам'ятовування знань має поступитися місцем діяльнісному пізнанню і завершуватися (у закладі загальної середньої освіти) не стільки обсягом здобутих, завчених знань, скільки сформованими вміннями, навичками, досвідом, ставленням.

Підручники, навчальні й методичні посібники (у тому числі електронні), робочі зошити з друкованою основою, зошити для контролю та/або корекції навчальних досягнень, атласи, контурні й настінні карти, інші дидактичні та

наочно-навчальні посібники, якими користуються в навчальному процесі, повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України.

Упродовж 2020/2021 навчального року в Україні традиційно відзначатимуть роковини чисельних історичних подій. Бажано, щоб вони знайшли відображення як на уроках історії, так і в позаурочний час.

На другу половину 2020 року припадають такі ювілейні дати:

- 100-річчя Холодноярської республіки (1920);
- 30 років від дати проголошення Декларації про державний суверенітет України (16.07.1990);
- 75 років від дати перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (02.09.1945);
- 100 років від дати утворення Української військової організації (вересень 1920);
- 30 років від дати початку студентської революції «на граніті» (02.10.1990);
- 100 років від дати народження Султана Амет-Хана (1920–1971);
- 120 років від дати народження Катерини Білокур (1900–1961).

У 2021 р. святкуватимемо:

- 1010 років від дати заснування Софійського собору в місті Києві (1011);
- 460 років від дати видання Пересопницького Євангелія (1561);
- 440 років від дати видання Острозької Біблії (1581);
- 360 років від дати заснування Львівського національного університету імені Івана Франка (20.01.1661);
- 100 років від дати завершення Української революції (1917–1921);
- 370 років від дати звитяжної битви козацького війська поблизу Берестечка (28.06–10.07.1651);
- 310 років від дати заснування Олешківської Січі (1711);
- 160 років від дати смерті Тараса Шевченка (10.03.1861) та 160 років від дати його перепоховання в місті Канів (22.05.1861);
- 110 років від дати заснування скаутської організації «Пласт» (1911);

- 35 років від дати аварії на Чорнобильській атомній електростанції (26.04.1986);
- 30 років від дати ухвалення Верховною Радою України Акта проголошення незалежності України (24.08.1991);
- 30 років від дати проведення Всеукраїнського референдуму щодо підтвердження незалежності України (01.12.1991);
- 150 років від дати народження Лесі Українки (1871–1913);
- 150 років від дати народження Василя Стефаника (1871–1936).

Для належної організації навчання історії та відзначення віхових подій учителі/вчительки можуть скористатися офіційними Інтернет-сторінками державних установ, громадських організацій та інституцій. Це зокрема:

Український інститут національної пам'яті <https://uinp.gov.ua>; Інститут історії України НАН України <http://history.org.ua>; Громадський проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт» <http://likbez.org.ua>; Історична правда <https://istpravda.com.ua>; Україна Incognita <http://incognita.day.kyiv.ua>;

Електронний архів українського визвольного руху <http://avr.org.ua>